

Utjecaj pornografije na seksualnost adolescenata

Luketić, Lara

Undergraduate thesis / Završni rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:142:484807>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-03-30**

FILOZOFSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište J.J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet

Preddiplomski sveučilišni studij psihologije

Lara Luketić

Utjecaj gledanja pornografije na seksualnost adolescenata

Završni rad

Mentor: prof. dr. sc. Silvija Ručević

Osijek, 2024.

Sveučilište J. J. Strossmayera

Filozofski fakultet

Odsjek za psihologiju

Preddiplomski sveučilišni studij psihologije

Lara Luketić

Utjecaj gledanja pornografije na seksualnost adolescenata

Završni rad

Društvene znanosti, psihologija, razvojna psihologija

Mentor: prof. dr. sc. Silvija Ručević

Osijek, 2024.

Prilog: Izjava o akademskoj čestitosti i o suglasnosti za javno objavljivanje

Obveza je studenta da donju Izjavu vlastoručno potpiše i umetne kao treću stranicu završnoga, odnosno diplomskog rada.

IZJAVA

Izjavljujem s punom materijalnom i moralnom odgovornošću da sam ovaj rad samostalno napisao/napisala te da u njemu nema kopiranih ili prepisanih dijelova teksta tuđih radova, a da nisu označeni kao citati s navođenjem izvora odakle su preneseni.

Svojim vlastoručnim potpisom potvrđujem da sam suglasan/suglasna da Filozofski fakultet u Osijeku trajno pohrani i javno objavi ovaj moj rad u internetskoj bazi završnih i diplomskih radova knjižnice Filozofskog fakulteta u Osijeku, knjižnice Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku i Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu.

U Osijeku 13.9.2024.

Lara Luketić, 0122235913

Ime i prezime studenta, JMBAG

Utjecaj gledanja pornografije na seksualnost adolescenata

Sažetak

Seksualnost je cjeloživotni proces, ali potaknuta promjenama u pubertetu, u adolescenciji se počinje značajno razvijati. Na razvoj seksualnosti utječu biološki, psihološki i socijalni čimbenici te Internet, koji posljednja dva desetljeća ima sve veću ulogu. U skladu s tim, adolescenti putem Interneta posjećuju stranice s pornografskim materijalom, što se smatra normalnom razvojnom pojavom u toj dobi. No, adolescenti su ranjiviji na loše učinke gledanja pornografije zbog svoje kognitivne i emocionalne nezrelosti te manjka seksualnog iskustva. Istraživanja pokazuju da gledanje pornografije u adolescenciji ima utjecaj na seksualno ponašanje i stavove, a taj utjecaj se može objasniti s više teorija. Neke od njih su teorija seksualnog skripta, model stjecanja, aktivacije i primjene seksualnog skripta te model različite osjetljivosti na medijske učinke. Što se tiče stavova, gledanje pornografije povezano je s permisivnim seksualnim stavovima, rodno stereotipnim uvjerenjima te razvojem slike o sebi u području seksualnosti. U kontekstu seksualnog ponašanja, gledanje pornografije utječe na stupanje u spolni odnos i iskustvo s različitim seksualnim radnjama te neobaveznim, rizičnim i agresivnim seksualnim ponašanjem. Istraživanja su utvrdila da postoji povezanost gledanja pornografije i promjena u stavovima i seksualnom ponašanju adolescenata te da ovisi o čestini gledanja, percipiranom realizmu pornografskog sadržaja i individualnim razlikama među pojedincima. Spoznaje o utjecaju gledanja pornografije trebaju se upotrijebiti za edukaciju roditelja i nastavnika te dizanje svijesti o mogućim štetnim posljedicama za adolescente.

Ključne riječi: *seksualnost, adolescencija, pornografija, stavovi, ponašanje*

Sadržaj

1. UVOD	1
1.1. Razvoj seksualnosti kod adolescenata	1
2. GLEDANJE PORNOGRAFIJE U ADOLESCENCIJI	2
3. UTJECAJ GLEDANJA PORNOGRAFIJE NA SEKSUALNOST ADOLESCENATA	4
3.1. Istraživanja o utjecaju gledanja pornografije na stavove adolescenata	5
3.1.1. Permisivni seksualni stavovi	5
3.1.2. Rodno stereotipna uvjerenja	6
3.1.3. Razvoj slike o sebi u području seksualnosti	6
3.2. Istraživanja o utjecaju gledanja pornografije na seksualno ponašanje adolescenata	7
3.2.1. Stupanje u spolni odnos i iskustvo s različitim seksualnim radnjama	8
3.2.2. Neobavezno seksualno ponašanje	8
3.2.3. Rizično seksualno ponašanje	9
3.2.4. Agresivno seksualno ponašanje	9
4. TEORIJSKA PODLOGA I PROUČAVANJE UTJECAJA GLEDANJA PORNOGRAFIJE NA SEKSUALNOST	10
4.1. Teorija seksualnog skripta	11
4.2. Model stjecanja, aktivacije i primjene seksualnog skripta	12
4.3. Model različite osjetljivosti na medijske učinke	13
5. PRAKTIČNE IMPLIKACIJE	15
6. ZAKLJUČAK	16
LITERATURA	18

1. UVOD

Tijekom adolescencije, misaona percepcija pojedinca dobiva seksualnu obojenost. U tom razdoblju, adolescenti pokazuju veliku radoznalost oko seksualnosti i počinju je istraživati. Ta radoznalost često dovodi do izlaganja pornografiji i upuštanja u seksualne aktivnosti (Kar i sur., 2015). S procvatom tehnologije i Interneta, adolescenti su dobili lak pristup informacijama o seksu i pornografskom materijalu. Budući da informacije na Internetu nemaju uvijek provjerljive izvore, mnogi su adolescenti izloženi krivim informacijama koje im mogu naškoditi i imati negativan utjecaj na seksualno ponašanje (Kanuga i Rosenfeld, 2004; prema Kar i sur., 2022). U skladu s tim, svrha ovog rada je predstaviti teorijske i empirijske podatke koji će pomoći u razumijevanju utjecaja pornografskog sadržaja na seksualno ponašanje adolescenata. U prvom dijelu rada bit će navedene osnovne značajke seksualnosti i čimbenici koji utječu na njen razvoj u adolescenciji. Uz to, bit će predstavljeni rezultati istraživanja koja proučavaju prevalenciju gledanja pornografije u adolescenciji, motive gledanja pornografije među adolescentima te spolne i dobne razlike. U središnjem dijelu rada bit će riječ o istraživanjima koja proučavaju utjecaj gledanja pornografije na stavove i ponašanje adolescenata u području seksualnosti. Za kraj, bit će predstavljene teorije koje mogu pomoći dubljem razumijevanju utjecaja pornografije na seksualnost, od stvaranja pornografskog skripta do objašnjenja kojim čimbenicima je uvjetovan učinak pornografije na adolescente.

1.1. Razvoj seksualnosti kod adolescenata

Seksualnost je cjeloživotni proces koji uključuje razna područja iskustva poput bioloških procesa, osjećaja, poriva, motivacije, slike o sebi, međuljudskih odnosa i društvene interakcije (Kar i sur., 2015; prema Hegde i sur., 2022). Razvoj seksualnosti započinje još u prenatalnoj fazi i nastavlja se sve do čovjekove smrti (DeLamater i Friedrich, 2002). Pojedinač postaje svjestan svoga spola oko treće godine života, a svijest o vlastitoj seksualnosti razvija tijekom cijelog djetinjstva (Brown, 2000; prema Kar i sur., 2015).

U fazi adolescencije, koju možemo podijeliti na ranu (10-13 godina), srednju (14-16 godina) i kasnu (17-19 godina), seksualnost se počinje značajno razvijati. Jači razvoj seksualnosti potaknut je drugim razvojnim promjenama u adolescenciji tijekom kojih mlada osoba prolazi kroz tjelesne, kognitivne i emocionalne promjene. Adolescenti počinju biti zabrinuti oko slike vlastitog tijela, razvijaju apstraktno mišljenje, osjećaj identiteta i seksualni interes te počinju eksperimentirati i preuzimati rizike (Kar i sur., 2015).

Na razvoj seksualnosti utječu biološki, psihološki i socijalni čimbenici. Genetski i endokrinološki faktori čine biološku osnovu razvoja te utječu na razvoj spola. Pri ulasku u pubertet, pod utjecajem endokrinoloških faktora, pojavljuju se sekundarne spolne karakteristike, a

u tom periodu se također javlja i seksualni interes (Berk, 2007). Razina samopoštovanja i slika o vlastitom tijelu bitni su psihološki faktori, budući da mogu utjecati na seksualni identitet koji se intenzivno istražuje za vrijeme adolescencije (Petersen i sur., 1995). Proces prihvaćanja vlastitog seksualnog identiteta ključan je za psihološko zdravlje i normalan razvoj seksualnosti (Erikson, 1968). Socijalni čimbenici odnose se na norme i vrijednosti, kako na razini društva, tako i na razini vršnjaka i roditelja. Na primjer, modeliranje seksualnih aktivnosti od strane prijatelja pozitivno je povezano sa seksualnom aktivnosti adolescenata (Vacirca i sur., 2012), a otvorena komunikacija o seksu između adolescenta i roditelja povezana je s manjom seksualnom aktivnosti u ranoj adolescenciji (Guzman i sur., 2003).

Uz prethodno navedene čimbenike, posljednjih je desetljeća Internet također postao jedan od važnih čimbenika u razvoju seksualnosti adolescenata. Budući da seksualna znatiželja u toj dobi postaje sve veća, gledanje seksualno eksplicitnog materijala na Internetu se smatra dijelom normalnog razvoja adolescenata (Adarsh i Sahoo, 2023). Internetska pornografija predstavlja izvor modeliranja seksualnog ponašanja. No, adolescenti nerijetko internaliziraju visoke standarde prikazane na pornografskim stranicama, a smatra se da je uzrok tome nedovoljna razvijenost adolescenata na kognitivnoj i emocionalnoj razini koja dovodi do iskrivljene percepcije i poteškoća sa suočavanjem s posljedicama seksualnih interakcija (Hegde i sur., 2022).

2. GLEDANJE PORNOGRAFIJE U ADOLESCENCIJI

Peter i Valkenburg (2016) definiraju pornografiju kao „videozapise ili slike namijenjene seksualnom uzbuđivanju gledatelja koje su proizvedene profesionalno ili od strane korisnika“. Prikazi seksualnih aktivnosti poput vaginalnog, oralnog i analnog seksa te masturbacije (s krupnim planom genitalija) karakteristični su za pornografski materijal.

Iako se istraživači slažu da je gledanje pornografije među adolescentima rasprostranjeno (npr. Cowell i Smith, 2009; Häggström i sur., 2011; Papadopoulos, 2004; prema Massey, 2020), rezultati istraživanja koja su se bavila prevalencijom gledanja su nekonzistentni. Najveći broj prijavljenih slučajeva gledanja pornografije zabilježen je u skandinavskim zemljama. Na primjer, Häggström-Nordin i suradnici (2009) proveli su istraživanje među 603 švedska srednjoškolca, od kojih je 86% gledalo pornografiju. U istraživanju koje su proveli Tyden i Rogala (2004), od 296 švedskih mladića prosječne dobi od 16 godina, 99% je izjavilo da gleda pornografski sadržaj, a 53% smatra da je gledanje pornografskog sadržaja utjecalo na njihovo seksualno ponašanje. Nadalje, u korejskom istraživanju Kima i suradnika (2021) među 2087 srednjoškolaca, 53.3% je prijavilo da su gledali pornografiju unazad nekoliko godina. Osim toga, gledanje pornografije među adolescentima prisutno je i u ruralnim dijelovima Afrike, unatoč nedostatku pouzdane

internetske veze. Na primjer, Day (2014) je intervjuirajući 18 mladih ljudi u dobi od 16 do 25 godina iz deset sela diljem Sierra Leonea utvrdio da mladi ljudi i u tim područjima gledaju pornografiju. Isti rezultati su dobiveni i u kvalitativnom istraživanju u kojem je sudjelovalo 15 djevojčica u dobi od 14 do 17 godina iz Ugande (Kinsman i sur., 2000). Rezultati istraživanja koje su proveli Ševčíková i suradnici (2014) sugeriraju da su adolescenti koji žive u zemljama s izraženijim tendencijama prema liberalizmu skloniji prijaviti izloženost eksplicitnom materijalu na internetskim pornografskim stranicama.

Paul i Shim (2008) navode kako su mladi motivirani gledati pornografiju iz više razloga. U svom istraživanju zamjećuju kako mladi pomoću pornografije upravljaju svojim raspoloženjem, zabavljaju se kad im je dosadno ili ako su depresivni. Zatim, neki adolescenti jednostavno osjećaju ugodu kada maštaju o modelima koji su prikazani na slikama ili u videima. Uz to, koriste pornografiju kako bi se zbližili s vršnjačkom grupom budući da u nekim grupama zajedničko gledanje pornografije rezultira poboljšanjem odnosa i društvenim zbližavanjem. Nadalje, neke mlade osobe gledaju pornografiju iz navike ili zbog ovisnosti o seksualno eksplicitnom materijalu. Također se pokazalo da se adolescenti koji nemaju otvorenu komunikaciju o seksu s roditeljem često okreću pornografiji kao izvoru informacija (Rothman, 2021). Na kraju, nedostatak edukacije o seksu u školama također doprinosi gledanju pornografije u svrhu učenja (Adarsh i Sahoo, 2023).

Istraživanja pokazuju da stariji adolescenti češće gledaju pornografiju nego mlađi (De Graaf i sur., 2009; Matković i sur., 2018; prema Pirrone i sur., 2021), odnosno, vjerojatnost gledanja seksualno eksplicitnih sadržaja u adolescenciji raste s dobi (Ševčíkova i sur., 2013; Wolak i sur., 2007; prema Ševčíkova i Daneback, 2014). Mogući razlog tomu jest napredak psihoseksualnog razvoja koji je snažno povezan s dobi, pri čemu mlađi adolescenti mogu biti znatiželjni o izgledu genitalija, a stariji adolescenti o samoj izvedbi seksualnih aktivnosti (Ševčíkova i Daneback, 2014). Sukladno tome, istraživanje koje su proveli Ševčíkova i Daneback (2014) pokazuje da je gledanje pornografije zastupljenije kod adolescenata u dobi od 16 i 17 godina, nego li kod mlađih adolescenata, osobito ako je pojedinac u ljubavnoj vezi.

Osim dobnih, postoje i rodne razlike u gledanju pornografije. Muškarci imaju veću tendenciju pretraživati pornografiju, nego žene (Löfgren-Mårtenson i Månsson, 2010; Paul i Shim, 2008; Wright i Štulhofer, 2019; prema Pirrone i sur., 2021). U skladu s tim, adolescenti gledaju pornografiju više od adolescentica (Peter i Valkenburg, 2006; Ševčíková i sur., 2013; Wolak i sur., 2007; prema Ševčíková i Daneback, 2014). Štoviše, u kanadskom istraživanju koje su proveli Böhle i sur. (2020) pronađena je rana i visoka prevalencija konzumiranja pornografije među heteroseksualnim i cisrodnom mladićima te adolescentima iz seksualnih i rodnih manjina. Jedan od mogućih razloga veće prevalencije gledanja pornografije kod mladića jest da je ono društveno

prihvatljivije zbog čega su adolescenti spremniji prijaviti gledanje pornografije nego djevojke (Ševčíková i Daneback, 2014). Uz to, gledanje pornografije često uključuje i masturbaciju, a utvrđeno je da oko 67.5% adolescenata u dobi između 14 i 15 godina masturbira, u usporedbi s 43% adolescentica iste dobi (Herbenick i sur., 2010; prema Ševčíková i Daneback, 2014).

3. UTJECAJ GLEDANJA PORNOGRAFIJE NA SEKSUALNOST ADOLESCENATA

Iako se gledanje pornografije u adolescenciji prihvaća kao proces normalnog razvoja i istraživanja seksualnosti (Adarsh i Sahoo, 2023), ako je adolescent prerano, neregulirano ili pretjerano izložen pornografiji tijekom formativnih godina, ona može imati dugoročne štetne učinke na spolno sazrijevanje, internetsku ovisnost, seksualno ponašanje i cjelokupni razvoj osobnosti (Adarsh i Sahoo, 2023).

Prije razvoja Interneta, adolescenti nisu imali jednostavan pristup necenzuriranim slikama te rizičnim i agresivnim prikazima seksa (Price i sur., 2016; prema Massey i sur., 2020). U prošlosti se pornografski sadržaj konzumirao putem časopisa, videa, televizije i knjiga (Becker i Stein, 1991; Roe, 1987; prema Massey i sur., 2020), međutim, u današnje doba tehnologije najčešći izvor pornografskog sadržaja jest Internet (Flander i sur., 2009; Flood, 2007; prema Massey i sur., 2020). Internetska pornografija ima puno veću prisutnost u životima današnjih adolescenata budući da ju mogu gledati u bilo koje vrijeme i na bilo kojem mjestu (Livingstone i Bober, 2003; prema Massey i sur., 2020). Još jedan veliki problem koji se pojavio zadnjih godina je promjena u prirodi pornografskih materijala. Došlo je do popularizacije ekstremne (eng. *hardcore*) pornografije u kojoj se prikazuju seksualne aktivnosti bez ikakvog narativa ili odnosa. Uz to, takav sadržaj prikazuje i sudionike, osobito žene, koji su dovedeni do samih granica svojih fizičkih sposobnosti pri snimanju scena, često u scenarijima grupnog seksa. Mnogi takvi pornografski prikazi se također poigravaju s pojmovima pristanka, mladosti, nevinosti, neprikladnih odnosa te boli i nasilja (Papadopoulos, 2010).

Adolescentima većinom nedostaje seksualnog iskustva ili razumijevanja seksualnih aktivnosti. To ih može učiniti osjetljivima na utjecaje gledanja pornografije, budući da bi im pornografski sadržaj mogao izgledati realistično i utjecati na percepciju seksualnih aktivnosti u budućnosti (Adarsh i Sahoo, 2023). Iako je razvojno normalno imati seksualnu znatiželju, u današnje doba tehnologije kada je gledanje pornografije lako dostupno, besplatno i neregulirano, važno je istražiti kakav utjecaj, ako ikakav, ima izloženost pornografiji na adolescente (Owens i sur., 2012), posebno se osvrćući na permisivne seksualne stavove, rodno stereotipna uvjerenja i razvoj slike o sebi u području seksualnosti te seksualna ponašanja poput stupanja u spolni odnos,

iskustva s različitim seksualnim radnjama i neobaveznog, rizičnog i agresivnog seksualnog ponašanja.

3.1. Istraživanja o utjecaju gledanja pornografije na stavove adolescenata

Prema Owensu i suradnicima (2012), stavovi koje adolescenti steknu gledanjem pornografije mogu biti različiti od stavova o seksu koje su im već usadili obitelj i škola. Taj nesklad između stavova o seksu može izazvati nesigurnost oko adolescentovih seksualnih uvjerenja i vrijednosti. Tsitsika i suradnici (2009) proveli su istraživanje među grčkim adolescentima ($N = 529$) u kojem se pokazalo da adolescenti koji su izloženi pornografskom sadržaju mogu razviti nerealne stavove o seksu i pogrešne stavove prema odnosima. Rezultati istraživanja Svedina i suradnika (2011) sugeriraju da adolescenti koji često gledaju pornografiju vjeruju kako im takav sadržaj može pomoći da stvore uzbudljiviji seksualni život. Dosadašnja istraživanja o utjecaju pornografije na stavove adolescenata mogu se podijeliti na istraživanja permisivnih seksualnih stavova, rodno-stereotipnih uvjerenja i razvoja slike o sebi u području seksualnosti (eng. *sexual self-development*), o čemu će biti više riječi u nastavku.

3.1.1. Permisivni seksualni stavovi

Pod permisivnim seksualnim stavovima, Peter i Valkenburg (2016) podrazumijevaju pozitivne stavove prema seksu s povremenim partnerima ili izvan romantične veze. Peter i Valkenburg (2010) proveli su istraživanje među 959 nizozemskih adolescenata u kojem su istraživali dvije dimenzije percipiranog realizma u pornografiji, odnosno socijalni realizam i korisnost. U kontekstu tog istraživanja, socijalni realizam odnosi se na to u kojoj se mjeri pornografski sadržaj doživljava sličnim seksu u stvarnom životu, a korisnost adolescentovu percepciju pornografije kao korisnog izvora informacija o seksu koje se mogu primijeniti u stvarnom životu. U istom istraživanju također se ispitivao utjecaj gledanja pornografije na instrumentalne stavove o seksu, odnosno poimanje seksa kao fizičkog i neformalnog, umjesto privrženog i relacijskog. Rezultati su pokazali da percepcija socijalnog realizma i korisnosti pornografskog sadržaja više rastu što je adolescent izloženiji pornografiji, a što su percipirani socijalni realizam i korisnost veći, to su jači instrumentalni stavovi prema seksu. No, u kvalitativnom istraživanju koje su proveli Lofgren-Mårtenson i Månsson (2010) među 51 adolescentom iz Švedske rezultati su pokazali da je većina sudionika bila sposobna razlikovati nerealistične pornografske prikaze od stvarnih seksualnih interakcija. Unatoč tome, sudionici istraživanja su izjavili da pornografski ideali i scenariji imaju utjecaj na mlade ljude. Nadalje, u kineskom istraživanju Loa i Weija (2005) među 2001 srednjoškolcem pronađena je značajna povezanost izloženosti adolescenata pornografiji i pozitivnim stavovima prema predbračnim i izvanbračnim seksualnim odnosima ($r = .30$; $p < .01$). Rezultati meta-analize Petera i Valkenburg

(2016) također potvrđuju da je korištenje pornografije u adolescenciji povezano s jačim permisivnim seksualnim stavovima, međutim, prema nekim od uključenih istraživanja, samo kod dječaka. No, Peter i Valkenburg (2016) ističu da nijedno od navedenih istraživanja nije utvrdilo da adolescenti, u prosjeku, podržavaju seksualno permisivne stavove.

3.1.2. Rodno stereotipna uvjerenja

Rodno stereotipna uvjerenja mogu se definirati kao uvjerenja u kojima dominiraju tradicionalne i stereotipne predodžbe o muškim i ženskim ulogama (Peter i Valkenburg, 2016). Longitudinalno istraživanje Browna i L'Engla (2009) među 967 adolescenata pokazalo je da se uvjerenja o rodnoj ulozi dominantnog muškarca i submisivne žene pojačava gledanjem seksualno eksplicitnog materijala. Peter i Valkenburg (2009) definiraju uvjerenje da su žene seksualni objekti kao „ideje o ženama koje ih svode na njihovu seksualnu privlačnost u smislu njihovog vanjskog izgleda i dijelova tijela“ i navode da to također podrazumijeva uvjerenje da su seksualne aktivnosti glavni kriterij privlačnosti žene te percepciju žena kao seksualnih igračaka koje žele ispuniti muške seksualne želje. Rezultati njihovog istraživanja provedenog na temu povezanosti objektivizacije žena i gledanja pornografije kod nizozemskih adolescenata ($N = 962$) pokazuju da povećana izloženost seksualno eksplicitnom materijalu povećava vjerojatnost da će adolescenti, neovisno o spolu, gledati na žene kao na seksualne objekte. Iste godine proveli su istraživanje s ciljem da razjasne ove nalaze i utvrdili da je objektivizacija žena povezana s češćim konzumiranjem seksualno eksplicitnog materijala. Stoga, zaključeno je da je izloženost adolescenata seksualno eksplicitnom materijalu i uzrok i posljedica njihovih uvjerenja da su žene seksualni objekti. Nadalje, Anne i suradnici (2021) proveli su istraživanje među 223 američka adolescenta u kojem su pronašli pozitivnu povezanost između čestine gledanja pornografije i samoobjektivizacije. U meta-analizi koju su proveli Peter i Valkenburg (2016) utvrđeno je da je komunikacija s roditeljima o seksualnosti činila povezanost između pornografije i rodno-stereotipnih uvjerenja negativnijom. Uz to, povezanost je općenito bila jača za muške adolescente i posredovana svidanjem pornografije.

3.1.3. Razvoj slike o sebi u području seksualnosti

Istraživanja su također proučavala utjecaj gledanja pornografije na razvoj slike o sebi u području seksualnosti, odnosno percepcijom vlastite seksualnosti. Lofgren-Mårtenson i Månsson (2010) proveli su istraživanje koje se sastojalo od fokusne grupe i individualnih intervju sa švedskim adolescentima ($N = 51$). U istraživanju su opisali pojam pornografskog skripta za tjelesni tip i seksualnu izvedbu, odnosno internalizaciju pornografskih ideala te utvrdili da se pojačava konzumacijom pornografskog sadržaja. Rezultati istraživanja su pokazali da je pornografski skript stvorio nerealna i zabrinjavajuća očekivanja sudionika. Mladići su izjavili da su nesigurni oko

svoje seksualne izvedbe, a djevojke u vezi svog fizičkog izgleda. Mladići su uspoređivali svoju seksualnu izvedbu i trajanje iste s izvedbom glumaca u pornografiji, a djevojke su uspoređivale svoje tijelo s tijelom glumica u pornografiji koje su im predstavljale idealni tjelesni tip. Slično tome, u belgijskom longitudinalnom istraživanju među adolescentima ($N = 1041$) otkriveno je da gledanje pornografije predviđa preokupaciju vlastitim fizičkim izgledom ($p < .05$) zbog samoobjektivizacije i internalizacije pornografskih ideala izgleda (Vandenbosch i Eggermont, 2013). Zatim, prema istraživanju Petera i Valkenburg (2008) češća uporaba pornografije kod adolescenata ($N = 2341$) povezana je sa seksualnom preokupacijom, odnosno snažnom kognitivnom uključenosti u seksualna pitanja uz isključivanje drugih misli ($r = .30, p < .01$). Njihovo istraživanje pokazalo je da što su više adolescenti gledali pornografski materijal, to su više razmišljali o seksu, zanimanje za seks je postalo jače i razmišljanje o seksu im je češće odvrćalo misli. Prema rezultatima istog istraživanja, seksualno uzbuđenje potaknuto pornografskim materijalom može potaknuti kognicije vezane uz seks i dovesti do kroničnih kognicija vezanih uz seks, odnosno opsesije seksom. Istraživanje Webera i suradnika (2012) među 352 adolescenta provedeno na temu utjecaja gledanja pornografije na uvjerenje da veći broj ljudi izvodi seksualne radnje slične pornografskom sadržaju, odnosno raznovrsnije seksualne tehnike, utvrdilo je statistički značajnu razliku ($p < .01$) između adolescenata koji su često gledali pornografski sadržaj i adolescenata koji su rjeđe gledali pornografski sadržaj. U već spomenutoj meta-analizi Petera i Valkenburg (2016) pokazalo se da istraživanja generalno sugeriraju da su adolescenti s malo ili bez seksualnog iskustva nezadovoljniji seksualnim životom što više gledaju pornografiju. Uz to, navode kako korištenje pornografije predviđa veću seksualnu zabrinutost, nesigurnost i nezadovoljstvo, dok istovremeno te varijable ne predviđaju korištenje pornografije.

3.2. Istraživanja o utjecaju gledanja pornografije na seksualno ponašanje adolescenata

Postoje dokazi da je gledanje pornografije povezano sa seksualnim ponašanjem adolescenata. Na primjer, u istraživanju provedenom u Sjedinjenim Američkim Državama među 718 adolescenata, njih 29% je izjavilo da je pornografija utjecala na njihovo seksualno ponašanje (Hanson i Tyden, 2004; prema Papadopoulos, 2010). Slično tome, u švedskom istraživanju među 300 mladića, 53% je izjavilo da je pornografija inspirirala njihovo seksualno ponašanje (Tyden i Rogala, 2004; prema Papadopoulos, 2010). Peter i Valkenburg (2016) podijelili su istraživanja koja ispituju odnos između gledanja pornografije i seksualnog ponašanja adolescenata u četiri skupine s obzirom na ishode: 1) stupanje u spolni odnos i iskustvo s različitim seksualnim radnjama, 2) neobavezno seksualno ponašanje, 3) rizično seksualno ponašanje i 4) seksualna agresija i izloženost seksualnom nasilju

3.2.1. Stupanje u spolni odnos i iskustvo s različitim seksualnim radnjama

Istraživanja provedena na temu seksualnog ponašanja adolescenata sugeriraju da češće gledanje pornografije u adolescenciji povećava vjerojatnost stupanja u spolni odnos i korištenja različitih seksualnih radnji. Na primjer, u longitudinalnom istraživanju Browna i L'Englea (2009), rezultati su pokazali da su mladići ($N = 483$) koji su bili izloženi pornografskom materijalu imali gotovo tri puta veću vjerojatnost da će prijaviti oralni seks i spolni odnos prilikom naknadnog praćenja, u usporedbi s mladićima koji nisu koristili nikakve seksualno eksplicitne materijale (59% naspram 20% za oralni seks, 38% naspram 4% za spolni odnos). U istom istraživanju, djevojke ($N = 484$) koje bile izloženije pornografskom materijalu bile su dva puta sklonije prijaviti oralni seks, a dva i pol puta sklonije prijaviti spolni odnos prilikom naknadnog praćenja, u usporedbi s djevojkama koje nisu koristile nikakve seksualno eksplicitne materijale (27% naspram 19% za oralni seks, 36% naspram 4% za spolni odnos). S druge strane, u istraživanju Doornwaard i suradnika (2015) među 1132 adolescenata također je pronađena statistički značajna povezanost između gledanja pornografije i porasta u seksualnom iskustvu mladića, ali ne i djevojaka. Mattebo i suradnici (2014) u istraživanju u kojem je sudjelovalo 877 adolescenata su utvrdili da pozitivna percepcija pornografije predviđa veće seksualno iskustvo ($p < .01$). U longitudinalnom istraživanju među 630 adolescenata, Pirrone i suradnici (2021) pronašli su povezanost između češćeg gledanja pornografije i ranijeg prakticiranja različitih seksualnih radnji. Na primjer, skupina djevojaka i mladića koja je često gledala pornografiju imala je veći porast u prakticiranju masturbacije, dodirivanja partnera bez seksualnog odnosa (eng. *petting*) i manualnog zadovoljavanja partnera pri naknadnom praćenju. Nadalje, u istraživanju Braun-Courvillea i Rojasa (2009), u kojem je sudjelovalo 433 adolescenata, 55.4% je bilo izloženo pornografskom materijalu. Osim toga, oni koji su bili izloženi tom materijalu češće su imali višestruke seksualne partnere, seksualni odnos s više od jedne osobe unazad tri mjeseca, koristili alkohol ili druge psihoaktivne tvari pri zadnjem seksualnom odnosu te imali analni seks, za razliku od onih koji nisu bili izloženi.

3.2.2. Neobavezno seksualno ponašanje

Neobavezno seksualno ponašanje može se opisati kao seksualni odnos kojeg partneri ne definiraju romantičnim, a takva viđanja su često površna, temelje se na seksualnoj želji ili fizičkoj privlačnosti i nerijetko su spontana i impulzivna (Regan i Dreyer, 1999). Lo i Wei (2005) proveli su istraživanje među 2001 adolescentom i utvrdili da je gledanje pornografije statistički značajno povezano sa seksualno permisivnim ponašanjima, odnosno većom razinom iskustva u seksualnim odnosima izvan romantične veze ($r = .34, p < .01$). Slično tome, rezultati iz istraživanja Mattebove i suradnika (2014) sugeriraju da je pozitivna percepcija pornografije prediktor sudjelovanja u neobaveznom seksu. U švedskom istraživanju Häggström-Nordin i suradnika (2009), 58%

mladića ($N = 110$) koji su često gledali pornografiju imalo je neobavezan seks, za razliku od 42% ($N = 256$) onih koji su rijetko gledali pornografiju. Cheng i suradnici (2014) također potvrđuju povezanost gledanja pornografije i neobaveznog seksa rezultatima istraživanja koji pokazuju pozitivnu povezanost između gledanja pornografije i prvog seksualnog kontakta izvan romantične veze.

3.2.3. Rizično seksualno ponašanje

Prema Brunhamu i Plummeru (1990; prema Metzler i sur., 1994), značajan broj adolescenata upušta se u seksualna ponašanja koja nose rizik od zaraze spolno prenosivim bolestima. Rizik ovisi o broju partnera, ponašanjima u koja se osoba upušta s tim partnerima, vjerojatnosti da ti partneri imaju spolno prenosivu bolest i prenosivost same bolesti. Rezultati istraživanja o povezanosti gledanja pornografije i rizičnog seksualnog ponašanja u adolescenciji su nekonzistentni. Na primjer, Luder i suradnici (2011) su pronašli povezanost između gledanja pornografije u adolescenciji i nekorištenja kondoma pri zadnjem spolnom odnosu kod mladića, ali ne i kod djevojaka. Osim toga, ostala rizična seksualna ponašanja, poput ranog stupanja u prvi spolni odnos, veći broj seksualnih partnera kroz život ili povijest trudnoće nisu bili povezani s gledanjem pornografije u adolescenciji. No, takvi rezultati su u kontradikciji s rezultatima istraživanja provedenim u Sjedinjenim Američkim Državama (Wingood i sur., 2001; Braun-Courville i Rojas, 2009; prema Luder i sur., 2011). Luder i suradnici (2011) ističu da postoji mogućnost da je na razliku u rezultatima utjecala veća razina obrazovanja o seksualnom zdravlju kod švicarskih adolescenata, pa su oni možda manje pod utjecajem seksualnih aktivnosti koje mogu vidjeti na internetu, za razliku od američkih adolescenata. Nadalje, Yunengsih i Setiawan (2021) pronašli su pozitivnu povezanost između rane izloženosti pornografiji i rizičnog seksualnog ponašanja te pozitivnu povezanost između čestine gledanja pornografije i rizičnog seksualnog ponašanja. S druge strane, Peter i Valkenburg (2011) nisu utvrdili povezanost između gledanja pornografije u adolescenciji i nezaštićenog seksa s neobaveznim partnerom. U svojoj meta-analizi iz 2016. godine ističu kako rezultati istraživanja o povezanosti rizičnog seksualnog ponašanja adolescenata i gledanja pornografije generalno variraju od istraživanja do istraživanja.

3.2.4. Agresivno seksualno ponašanje

Pod pojam „agresivno seksualno ponašanje“ podrazumijeva se bilo koji oblik seksualne prisile, nasilja i uznemiravanja (Brown i L'Engle, 2009). U istraživanju Finerana i Bennetta (1999), utvrđeno je da je velik broj adolescenata počinio ili bio izložen agresivnom seksualnom ponašanju. Proveli su istraživanje o seksualnom uznemiravanju među vršnjacima u skupini srednjoškolaca ($N = 342$), u kojem je 87% djevojaka i 79% mladića prijavilo da su doživjeli seksualno uznemiravanje od strane vršnjaka tijekom školske godine, a 77% djevojaka i 72% mladića prijavilo je da su

seksualno uznemiravali nekoga. Brown i L'Engle (2009) proveli su istraživanje pod pretpostavkom da gledanje pornografije, koja često prikazuje mušku dominaciju i stalnu spremnost žena na seksualne odnose, povećava vjerojatnost da će adolescent seksualno uznemiravati nekoga. Rezultati su pokazali da je gledanje pornografije povezano sa seksualnim uznemiravanjem, ali samo za mladiće. Slično tome, Ybarra i suradnici (2011) proveli su longitudinalno istraživanje među 1159 adolescenata i pronašli povezanost između gledanja nasilne pornografije i počinjenja seksualnog nasilja, ali nije bilo povezanosti s pornografijom općenito. Neka istraživanja pokazuju da utjecaj gledanja pornografije na pojačanu seksualnu agresiju ovisi o određenim predispozicijama adolescenta. Na primjer, Malamuth i Huppini (2005) proveli su istraživanje na tu temu i utvrdili da određena kombinacija faktora rizika za agresiju određuje koliko je vjerojatno da će adolescent biti seksualno agresivan nakon izloženosti pornografiji. Rezultati istraživanja sugeriraju da su adolescenti koji imaju veću predispoziciju za agresiju skloniji gledanju nasilne pornografije i uz to je vjerojatnije da će im izloženost takvom materijalu promijeniti stavove i ponašanja. Nadalje, u istraživanjima je pronađena povezanost i između izloženosti seksualnom nasilju i gledanja pornografije. U istraživanju Bekele i suradnika (2011) pronađena je značajna povezanost ($r = .61$, $p < .01$) između gledanja pornografije i izloženosti seksualnom nasilju kod adolescentica ($N = 764$). U kontekstu ovih rezultata, bitno je napomenuti da su na skali seksualnih prijestupa bile čestice koje glase: „Gledala sam pornografiju pod pritiskom školskog prijatelja“ i „Imala sam seksualni odnos kao rezultat gledanja pornografskog filma“ (Peter i Valkenburg, 2016). Uz to, u istraživanju Donga i suradnika (2013) pronađeno je da je gledanje pornografije jedan od rizičnih faktora izloženosti adolescenata raznim vrstama nasilja, uključujući i seksualno.

4. TEORIJSKA PODLOGA I PROUČAVANJE UTJECAJA GLEDANJA PORNOGRAFIJE NA SEKSUALNOST

Utjecaj pornografije na seksualnost adolescenata može se objasniti pomoću više različitih teorija, ali u ovom radu će biti izdvojene: 1) teorija seksualnog skripta, koja je prevladavajuća teorijska paradigma za ispitivanje i objašnjavanje korelacija između uporabe pornografije i povezanih varijabli (Harkness i sur., 2015; Morgan, 2011; Perry i Davis, 2017; prema Wright i Vangeel, 2019), 2) model stjecanja, aktivacije i primjene seksualnog skripta, zato jer se najčešće koristi pri analizi kako pornografija utječe na seksualne stavove i ponašanja (Braithwaite i sur., 2015; Ezzell, 2017; Rasmussen i Bierman, 2015; 2018; Ward i sur., 2016; prema Wright i Vangeel, 2019), te 3) model diferencijalne osjetljivosti na medijske učinke, zato što se fokusira na učinke medija na mikrorazini i temelji se na višestrukim teorijama (Farre i sur., 2020).

4.1. Teorija seksualnog skripta

Gagnon i Simon (1973; prema Bridges i sur., 2016) razvijaju teoriju društvenog skripta prema kojoj ljudi slijede internalizirane skripte koje daju značenje i smjer za društvenu interakciju. Pri tome, društveni skripti nam pokazuju „što bi se trebalo ili ne bi trebalo događati, kako se ljudi trebaju ili ne trebaju ponašati, kao odgovor na ono što se događa ili ne događa i kakvi bi trebali biti ishodi određenog smjera djelovanja“ (Wright, 2011). U skladu s tim, ljudi stječu skripte promatranjem drugih ljudi, ali i korištenjem masovnih medija. Frith i Kitzinger (2001) definiraju seksualne skripte kao „kulturno dostupne poruke koje definiraju što je seks, kako prepoznati seksualne situacije i što učiniti u seksualnom susretu.“

Budući da pornografska kultura postaje sve razvijenija, a mladima nedostaje adekvatnog seksualnog obrazovanja (Dines, 2010; Paul, 2005; prema Bridges i sur., 2016), pornografija postaje važan seksualni skript mnogim mladićima i djevojkama (Sun i sur., 2016; prema Bridges i sur., 2016). No, gledanje pornografskog sadržaja ne mora podrazumijevati da će ga pojedinac internalizirati i uključiti u svoje seksualno ponašanje. Stvaranje skripta ovisi o individualnim (na primjer: spol, moralni standardi, apatija, samoregulacija) i situacijskim razlikama (kao što su vremenski pritisak, seksualno uzbuđenje ili dostupnost seksualnog partnera (Wright, 2011; prema Bridges i sur., 2016)).

Iako gledanje pornografije ne mora nužno dovesti do internalizacije pornografskih scenarija, postoje određeni aspekti koji čine usvajanje pornografskog seksualnog skripta vjerojatnijim od usvajanja skripta vođenog nekim drugim medijima. Ono što povećava vjerojatnost aktivacije i primjene skripta jest seksualno uzbuđenje, masturbacija i orgazmi koji su česta popratna pojava gledanja pornografije (Bandura, 1986; Wright, 2011; prema Bridges i sur., 2016). Užitek koji donose masturbacija i orgazam povezani su s osjećajem nagrade, a stalna potkrepljenja prilikom gledanja pornografije povećavaju vjerojatnost pojave istog ponašanja u budućnosti. Prema tome, razlog potencijalnog postupnog prihvaćanja pornografskog skripta uzrokovano je opetovanim izlaganjem pornografskim seksualnim scenarijima, osobito u kombinaciji s masturbacijom i popraćeni orgazmom (Wright, 2011).

Na kognitivnoj razini, pojedinac skriptne poruke obrađuje sustavno (Wright, 2011; prema Bridges i sur., 2016) ili automatski (Huesmann, 1998; prema Bridges i sur., 2016). U kontekstu usvajanja skripta, pojedinac pri sustavnoj obradi pažljivo i racionalno procjenjuje sadržaj skriptne poruke. No, ljudi su generalno skloniji automatskoj obradi informacija budući da sustavna obrada zahtijeva više pažnje i energije (Huesmann, 1998; Shrum i Lee, 2012; prema Bridges i sur., 2016). Sklonost automatskoj obradi postaje još veća ako je pojedinac seksualno uzbuđen. Ariely i Loewenstein (2016) proveli su istraživanje među 35 muških studenata prijediplomskog studija i

utvrdili kako su skloniji prijaviti privlačnost prema seksualnim aktivnostima te želju za moralno upitnim i rizičnim seksualnim ponašanjem (kao što su analni seks, udaranje partnera, gledanje nekoga kako mokri i slično) u stanju seksualnog uzbuđenja izazvanog masturbacijom nego li kada su u neutralnom stanju. Uz to, pokazalo se da seksualno uzbuđenje također ima moderirajuću ulogu u aktivaciji i primjeni pornografskog seksualnog skripta. Točnije, ono potiče automatsku obradu pri donošenju odluka u vezi seksualnog ponašanja (Shrum i Lee, 2012; prema Bridges i sur., 2016). U skladu s tim, budući da teški korisnici pornografije vjerojatno imaju pornografski seksualni skript lako dostupan u svom pamćenju, veća je vjerojatnost da će ga primijeniti u svom seksualnom ponašanju u stvarnom životu (Wright, 2011; prema Bridges i sur., 2016).

Postojeća istraživanja koja se oslanjaju na teoriju seksualnog skripta većinom su fokusirana na izravne ponašajne učinke seksualnog skripta u pornografiji. Na primjer, Wright (2014; prema Vera-Gray i sur., 2021), objašnjava kako gledatelji pornografije uče nove seksualne skripte i uvode ih u svoj život zbog opetovanog izlaganja homogenim prikazima koristeći seksualne skripte s normativnim, prikladnim i nagrađivanim ponašanjem. Braithwaite i suradnici (2015; prema Vera-Gray i sur., 2021) koriste teoriju seksualnog skripta pri istraživanju veza između konzumacije pornografije i „prijatelja s povlasticama“. Sun i suradnici (2016; prema Vera-Gray i sur., 2021) koriste ovu teoriju kako bi objasnili povezanost između gledanja pornografije i određenih seksualnih preferencija poput gledanja pornografije tijekom seksa, dok ju Marshall i suradnici (2018; prema Vera-Gray i sur., 2021) koriste kao konceptualni temelj za odnos između korištenja pornografije i seksualno prisilnog ponašanja.

4.2. Model stjecanja, aktivacije i primjene seksualnog skripta

Wrightov model stjecanja, aktivacije i primjene je sinteza i integracija različitih teorija masovne komunikacije, obrade informacija i bihevioralnih teorija (Wright, 2011; prema Bridges i sur., 2016). Wright (2011; prema Bridges i sur., 2016) tvrdi da izloženost seksualnim medijima može rezultirati stjecanjem seksualnog skripta, odnosno učenjem novih seksualnih skripta. Stečeni skripti se zatim mogu aktivirati, ovisno o dostupnosti određenog skripta u pamćenju te to može, a i ne mora, rezultirati primjenom tog skripta u vlastitom seksualnom životu.

Što se tiče stjecanja skripta, model naglašava da je pozornost preduvjet za učenje iz masovnih medija (Bandura, 2001; Huesmann, 1986; prema Wright, 2011). Ponašanja koja su uzbuđujuća, istaknuta i relativno jednostavna za razumjeti privlače pozornost publike i imaju veću vjerojatnost kodiranja nego li ponašanja koja to nisu (Wright, 2011). Na primjer, istraživanja koja su koristila fiziološke mjere seksualnog uzbuđenja kod žena (Sintchak i Geer, 1975; prema Wright, 2011) i muškaraca (Schaefer i Colgan, 1977; prema Wright, 2011) otkrila su da se i muškarci i žene mogu uzbuditi seksualnim medijskim sadržajem, a većina seksualnih ponašanja koja se

prikazuju nisu osobito komplicirana za razumijevanje. Diamond i Savin-Williams (2009; prema Wright, 2011) u svom istraživanju otkrivaju da je seksualno ponašanje vrlo istaknuto adolescentima, što povećava vjerojatnost kodiranja pri promatranju takvog sadržaja. Nadalje, vjerojatnost kodiranja povećavaju ponašanja s funkcionalnom vrijednosti koja su prikazana na realan način pomoću privlačnih modela. Funkcionalna vrijednost ponašanja određena je njegovom sposobnosti da stvori nagrade ili kazne, odnosno ako ponašanje rezultira izraženim nagradama (kao što su orgazam i zbližavanje) ili kaznama (kao što su HIV ili odbacivanje), vjerojatnije je da će prikazi seksualnog ponašanja imati funkcionalnu vrijednost u očima mladih promatrača (Bleske i Shackelford, 2001; Rotherum i sur., 2000; Sprecher i Regan, 1998; Young i sur., 2000; prema Wright, 2011).

Kako bi stečeni skripti imali utjecaj na ponašanje, oni moraju biti aktivni u pamćenju. Aktivacija skripta se javlja kada izloženost seksualnom sadržaju izazove dohvaćanje već stečene sheme (Huesmann, 1998; prema Wright, 2011). Veća je vjerojatnost aktivacije skripta ako prikazi sadrže privlačne modele s uzbudljivom i funkcionalnom vrijednosti te ako su istaknuti, jednostavni i realistični (Wright, 2011). Dostupnost skripta u pamćenju povećava recentnost i učestalost izlaganja sadržaju (Roskos-Ewoldsen i sur., 2009; Shrum, 2009; prema Wright i sur., 2011), odnosno, u kontekstu pornografskog seksualnog skripta, što je pojedinac dulje i češće izložen pornografskom sadržaju, vjerojatnije je da će se povećati dostupnost takvog skripta u njegovom pamćenju.

Prema Banduri (2001; prema Wright i sur., 2011) postoji razlika između stjecanja i primjene, budući da „ljudi ne izvode sve što nauče.“ U kontekstu ovog modela, aktivacija je veza između stjecanja i primjene određenog skripta. Aktivacija skripta ne jamči, ali povećava vjerojatnost primjene. Prema Huesmannovom modelu socijalnog učenja (1988; prema Wright, 2011), aktivirani skripti mogu se smatrati neprikladnima i zbog toga biti odbačeni. Glavni čimbenici koji određuju hoće li se ili neće aktivirani skript primijeniti su posljedice za koje osoba vjeruje da će proizaći iz primjene određenog skripta, pri čemu bi nagrade trebale potaknuti usklađivanje ponašanja sa skriptom, a kazne spriječiti (Wright, 2011).

4.3. Model različite osjetljivosti na medijske učinke

Valkenburgin i Peterov model različite osjetljivosti na medijske učinke (skraćeno: DSMM) naglašava da su učinci korištenja pornografije uvjetovani i ovise o dispozicijskim, razvojnim i društvenim varijablama osjetljivosti (Valkenburg i Peter, 2013; prema Farre i sur., 2020). Uz to, pretpostavlja da različite varijable osjetljivosti djeluju kao prediktori korištenja pornografije i kao moderatori učinka pornografije na kriterijske varijable. Teorija se temelji na raznim teoretskim okvirima, kao što su model medijske prakse i teorija socijalnog učenja (Valkenburg i Peter, 2016).

Budući da integrira prediktorske i kriterijske varijable korištenja medija u jedan model, čini se prikladnim za sistematiziranje istraživanja o adolescentima i pornografiji (Peter i Valkenburg, 2016). Na temelju ovog modela, Peter i Valkenburg su objavili meta-analizu koja uključuje istraživanja koja su procjenjivala korištenje pornografije kod adolescenata (Peter i Valkenburg, 2016; prema Farre i sur., 2020). DSMM iznosi četiri prijedloga relevantna za istraživanje utjecaja pornografije na adolescente.

Prvi prijedlog DSMM-a je da su učinci nekog medija uvjetovani i predviđaju ih tri vrste varijabli: dispozicijske, razvojne i socijalne (Valkenburg i Peter, 2013; prema Farre i sur., 2020). Što se tiče dispozicijskih prediktora korištenja pornografije, oni uključuju demografske podatke, osobine ličnosti, varijable povezane s normama, seksualni interes i ponašanje na internetu (Peter i Valkenburg, 2016; prema Farre i sur., 2020). Razvojne varijable proučavane kod adolescenata su dob, pubertetsko sazrijevanje i seksualno iskustvo, a što se tiče društvenih varijabli proučavano je obiteljsko funkcioniranje, želja za popularnošću, vršnjački pritisak i viktimizacija (Peter i Valkenburg, 2016; prema Farre i sur., 2020). U okviru viktimizacije, posebno se proučava moguća povezanost korištenja pornografije i nasilja sa seksualnom agresijom i prisilom, kao i problematično korištenje pornografije (Bekele i sur., 2011; Bonino i sur., 2006; Vega i Malamuth, 2007; Efrati, 2020; prema Farre i sur., 2020).

Drugi prijedlog je da varijable stanja odgovora koja potječu od uporabe medija (Valkenburg i Peter, 2013; prema Peter i Valkenburg, 2016) posreduju u odnosu između uporabe medija i kriterijskih varijabli. Stanja odgovora mogu biti kognitivna, emocionalna i ekscitatorna. Pod kognitivnim stanjem odgovora podrazumijeva se mjera u kojoj korisnici medija selektivno prate i ulažu kognitivni napor da shvate medijski sadržaj. Emocionalno stanje odgovora opisuje sve afektivno valentne reakcije na medijski sadržaj, a ekscitatorno stanje odgovora je stupanj fiziološkog uzbuđenja koje nastaje kao odgovor na medijski sadržaj (Peter i Valkenburg, 2016). Peter i Valkenburg uspoređuju različite kognitivne, emocionalne i ekscitativne posredničke varijable jer naglašavaju važnost proučavanja temeljnih procesa, a time i neizravnih odnosa, kako bi bolje razumjeli način na koji uporaba medijskog sadržaja može predvidjeti kriterijske varijable (Anderson i Bushman, 2002; prema Peter i Valkenburg, 2016).

Treći prijedlog je da dispozicijske, razvojne i društvene varijable, uz predviđanje korištenja medija, mogu i ublažiti mjeru u kojoj uporaba medija predviđa kriterijske varijable (Valkenburg i Peter, 2013; prema Peter i Valkenburg, 2016). Ovaj prijedlog odražava naglasak na važnost individualnih razlika pri proučavanju pornografije kao prediktora kriterijskih varijabli od interesa (Malamuth i sur., 2000; prema Peter i Valkenburg, 2016).

Posljednji prijedlog je da su medijska uporaba i kriterijske varijable povezane na transakcijski način, odnosno da promjene u kriterijskim varijablama predviđenim uporabom medija mogu i same predvidjeti medijsku uporabu (Valkenburg i Peter, 2013; prema Peter i Valkenburg, 2016).

5. PRAKTIČNE IMPLIKACIJE

Istraživanja o utjecaju pornografije na seksualnost adolescenata su od velike važnosti budući da pružaju informacije o tome na koji način pornografija utječe na adolescente i pomoću čega se negativni utjecaji pornografije mogu prevenirati ili smanjiti. Znanje o utjecajima pornografije trebalo bi se primijeniti u obrazovnom sustavu, edukaciji roditelja i dizanju svijesti o mogućim štetnim posljedicama.

Istraživanje Davisa i suradnika (2019) utvrdilo je da su roditelji skloni podcijeniti stupanj u kojem su njihova djeca izložena pornografskom sadržaju, kao i potencijalne posljedice gledanja pornografije. Uz to, rezultati su pokazali da je pornografska nepismenost roditelja velika prepreka u razumijevanju problema štetnih učinaka pornografije i njihovoj prevenciji. Prema istraživanju Wolaka i suradnika (2007; Peter i Valkenburg, 2016) program za cenzuriranje pornografskog sadržaja na Internetu bio je povezan s manjom uporabom pornografije kod adolescenata. Takav ishod je očekivan, s obzirom da adolescent ima teži pristup pornografskim stranicama. No, budući da je zanimacija za pornografski sadržaj razvojno normalna pojava, a gledanje pornografije široko rasprostranjeno i lako dostupno putem različitih medija, zaštita djeteta na takav način vjerojatno nije najbolji pristup problemu štetnih učinaka pornografije. S druge strane, meta-analizom Petera i Valkenburga (2016) utvrđeno je da otvorena komunikacija i dobar odnos s roditeljem čini povezanost između gledanja pornografije i pogrešnih seksualnih uvjerenja negativnijom, za razliku od adolescenata koji nemaju takav odnos sa svojim roditeljima. Uz to, pokazalo se da adolescenti koji nemaju otvorenu komunikaciju o seksu s roditeljem, koriste pornografiju kao izvor informacija o seksu. Prema ovim nalazima, prvi korak u smanjenju lošeg utjecaja pornografije na adolescente bio bi edukacija roditelja o mogućim lošim ishodima gledanja pornografije te o važnosti otvorene komunikacije o seksu koja može ublažiti ili čak prevenirati štetne posljedice gledanja iste.

Spoznaje o utjecaju gledanja pornografije također se mogu iskoristiti u svrhu provođenja edukativnih programa u školama. Neadekvatan izvor informacija o seksu može biti jedan od motivatora gledanja pornografije. Budući da seksualno neiskustvo i manjak znanja o seksu doprinose internalizaciji pornografskih ideala i ponašanja, važno je adolescentima omogućiti pristup relevantnim informacijama o seksu. No, prije toga je bitno obrazovati voditelje edukativnih

programa o pornografiji, razlozima gledanja pornografije u adolescenciji te načinima smanjivanja štetnih utjecaja pornografije.

Za kraj, akumulirano znanje o utjecajima gledanja pornografije na seksualnost adolescenata potrebno je iskoristiti za podizanje svijesti o važnosti ove teme kako bi roditelji, obrazovne ustanove i adolescenti bili voljni saznati više o ovoj temi i u konačnici, primijeniti ono što su naučili.

6. ZAKLJUČAK

U adolescenciji se javlja pojačan interes za seksualnost, što dovodi do gledanja pornografije i smatra se dijelom normalnog razvoja. Zbog pojačanog interesa, seksualno ponašanje je vrlo istaknuto adolescentima i ima veću vjerojatnost kodiranja. U skladu s tim, gledanje pornografije može dovesti do internalizacije pornografskog sadržaja, što se posljedično odražava na seksualno ponašanje i stavove pojedinca. Budući da adolescentima nedostaje seksualnog iskustva, osjetljivi su na utjecaje pornografskog sadržaja, osobito ako percipiraju takav sadržaj realističnim i korisnim. Istraživanja pokazuju da percepcija realizma i korisnosti više rastu što je adolescent izloženiji pornografiji, ali da većina adolescenata uspijeva razlikovati pornografski sadržaj od seksualnih interakcija u stvarnom životu. Unatoč tome, adolescenti izjavljuju da pornografija ima utjecaj na njih (Lofgren-Mårtenson i Månsson, 2010). Utjecaj pornografije na stavove adolescenata obuhvaća pozitivan stav prema permisivnim seksualnim ponašanjima, veća rodno stereotipna uvjerenja i utjecaj na sliku o sebi u području seksualnosti. Veća je vjerojatnost da će adolescenti koji su izloženi pornografskom sadržaju imati pozitivne stavove prema predbračnim i izvanbračnim seksualnim odnosima, kao i instrumentalne stavove prema seksu. Nadalje, gledanje pornografije kod adolescenata pojačava uvjerenja o rodnim ulogama dominantnog muškarca i submisivne žene te objektivizaciju žena, neovisno o spolu. Uz to, pokazalo se da internalizacija pornografskog skripta utječe na stvaranje nerealnih očekivanja o seksu kod adolescenata. Na primjer, usporedbom s glumcima u pornografiji, mladići mogu razviti zabrinutost oko svoje seksualne izvedbe, a djevojke oko svog fizičkog izgleda (Vandenbosch i Eggermont, 2013). Gledanje pornografije samo po sebi ne mora nužno dovesti do internalizacije pornografskih ideala, ali postoje određeni čimbenici koji čine usvajanje pornografskog skripta vjerojatnijim od usvajanja skripta putem nekih drugih medija. Popratna pojava gledanja pornografije su seksualno uzbuđenje, masturbacija i orgazmi. Oni su povezani s osjećajem nagrade i zbog toga povećavaju vjerojatnost gledanja pornografije u budućnosti, a smatra se da je opetovano izlaganje pornografskom sadržaju uzrok postupnog prihvaćanja pornografskog skripta, odnosno internalizacije pornografskog sadržaja. U kontekstu razvoja slike o sebi u području

seksualnosti, adolescenti su generalno zabrinutiji, nesigurniji i nezadovoljniji svojim seksualnim životom što su izloženiji pornografiji. Prema teoriji seksualnog skripta, pojedinci koji imaju pornografski seksualni skript lako dostupan u svom pamćenju imaju veću vjerojatnost primjene istog u svom seksualnom ponašanju u stvarnom životu. U skladu s tim, gledanje pornografije povezano je s ranijim stupanjem u spolne odnose, prakticiranjem više vrsta seksualnih radnji te neobaveznim, rizičnim i agresivnim seksualnim ponašanjem kod adolescenata. Pokazalo se da češće gledanje pornografije povećava vjerojatnost stupanja u nezaštićeni spolni odnos te odnos s višestrukim seksualnim partnerima (Luder i sur., 2011; Braun-Courville i Rojas, 2009). No, rezultati istraživanja o povezanosti rizičnog seksualnog ponašanja adolescenata i gledanja pornografije nisu dosljedni i zahtijevaju daljnja istraživanja. Nadalje, postoji povezanost i između gledanja pornografije i pojačane seksualne agresije, međutim, smatra se da ona ovisi o određenim predispozicijama adolescenta (Malamuth i Huppel, 2005). To je u skladu s Huesmannovim modelom socijalnog učenja prema kojem se aktivirani skripti mogu smatrati neprikladnima i zbog toga biti odbačeni, kao i s prijedlogom DSSM-a da dispozicijske, razvojne i društvene varijable mogu ublažiti mjeru u kojoj uporaba medija predviđa kriterijske varijable. Zaključno, utjecaj gledanja pornografije na seksualnost adolescenata postoji, ali ovisi o čestini gledanja pornografije, percipiranom realizmu pornografskog sadržaja te individualnim razlikama pojedinaca. Adolescenti su ranjiviji na učinke gledanja pornografije zbog veće seksualne znatiželje koja utječe na istaknutost pornografskog materijala i samim time veću vjerojatnost internalizacije pornografskih ideala i ponašanja. Zbog toga je važno educirati adolescente o razlici između pornografskog sadržaja i seksualnih odnosa u stvarnom životu te upozoriti na moguće posljedice gledanja pornografije.

LITERATURA

- Adarsh, H. i Sahoo, S. (2023). Pornography and Its Impact on Adolescent/Teenage Sexuality. *Journal of Psychosexual Health*, 5(1), 35–39. <https://doi.org/10.1177/26318318231153984>
- Ariely, D. i Loewenstein, G. (2006). The heat of the moment: the effect of sexual arousal on sexual decision making. *Journal of Behavioral Decision Making*, 19(2), 87–98. <https://doi.org/10.1002/bdm.501>
- Bekele, A. B., van Aken, M. A. G. i Dubas, J. S. (2011). Sexual Violence Victimization Among Female Secondary School Students in Eastern Ethiopia. *Violence and Victims*, 26(5), 608–630. <https://doi.org/10.1891/0886-6708.26.5.608>
- Berk, L. E. (2007). *Psihologija cjeloživotnog razvoja*. Naklada slap.
- Böthe, B., Vaillancourt-Morel, M.-P., Girouard, A., Štulhofer, A., Dion, J. i Bergeron, S. (2020). A Large-Scale Comparison of Canadian Sexual/Gender Minority and Heterosexual, Cisgender Adolescents' Pornography Use Characteristics. *The Journal of Sexual Medicine*, 17(6), 1156–1167. <https://doi.org/10.1016/j.jsxm.2020.02.009>
- Braun-Courville, D. K. i Rojas, M. (2009). Exposure to Sexually Explicit Web Sites and Adolescent Sexual Attitudes and Behaviors. *Journal of Adolescent Health*, 45(2), 156–162. <https://doi.org/10.1016/j.jadohealth.2008.12.004>
- Bridges, A. J., Sun, C. F., Ezzell, M. B., & Johnson, J. (2016). Sexual Scripts and the Sexual Behavior of Men and Women Who Use Pornography. *Sexualization, Media, & Society*, 2(4), 237462381666827. <https://doi.org/10.1177/2374623816668275>
- Brown, J. D. i L'Engle, K. L. (2009). X-Rated: Sexual Attitudes and Behaviors Associated With U.S. Early Adolescents' Exposure to Sexually Explicit Media. *Communication Research*, 36(1), 129–151. <https://doi.org/10.1177/0093650208326465>
- Cheng, S., (Kuo-Hsun) Ma, J. i Missari, S. (2014). The effects of Internet use on adolescents' first romantic and sexual relationships in Taiwan. *International Sociology*, 29(4), 324–347. <https://doi.org/10.1177/0268580914538084>
- Davis, A. C., Wright, C., Curtis, M., Hellard, M. E., Lim, M. S. C., & Temple-Smith, M. J. (2019). “Not my child”: parenting, pornography, and views on education. *Journal of Family Studies*, 27(4), 573–588. <https://doi.org/10.1080/13229400.2019.1657929>

- Day, A. (2014). Getting the “blues”: the existence, diffusion and influence of pornography on young peoples’ sexual health in Sierra Leone. *Culture, Health & Sexuality*, 16(2), 178–189. <https://doi.org/10.1080/13691058.2013.855819>
- DeLamater, J., i Friedrich, W. N. (2002). Human sexual development. *Journal of Sex Research*, 39(1), 10-14. <https://doi.org/10.1080/00224490209552113>
- Dong, F., Cao, F., Cheng, P., Cui, N. i Li, Y. (2013). Prevalence and associated factors of poly-victimization in Chinese adolescents. *Scandinavian Journal of Psychology*, 54(5), 415–422. <https://doi.org/10.1111/sjop.12059>
- Doornwaard, S. M., Bickham, D. S., Rich, M., ter Bogt, T. F. M. i van den Eijnden, R. J. J. M. (2015). Adolescents’ use of sexually explicit internet material and their sexual attitudes and behavior: Parallel development and directional effects. *Developmental Psychology*, 51(10), 1476–1488. <https://doi.org/10.1037/dev0000040>
- Erikson, E. H. (1968). *Identity youth and crisis* (7. izdanje). WW Norton & company.
- Fineran, S., i Bennett, L. (1999). Gender and power issues of peer sexual harassment among teenagers. *Journal of Interpersonal Violence*, 14(6), 626-641. <https://doi.org/10.1177/088626099014006004>
- Farré, J. M., Montejo, A. L., Agulló, M., Granero, R., Chiclana Actis, C., Villena, A., Maideu, E., Sánchez, M., Fernández-Aranda, F., Jiménez-Murcia, S. i Mestre-Bach, G. (2020). Pornography Use in Adolescents and Its Clinical Implications. *Journal of Clinical Medicine*, 9(11), 3625. <https://doi.org/10.3390/jcm9113625>
- Guzmán, B. L., Casad, B. J., Schlehofer-Sutton, M. M., Villanueva, C. M., & Feria, A. (2003). CAMP: A community-based approach to promoting safe sex behaviour in adolescence. *Journal of Community & Applied Social Psychology*, 13(4), 269–283. <https://doi.org/10.1002/casp.735>
- Hägström-Nordin, E., Tydén, T., Hanson, U., & Larsson, M. (2009). Experiences of and attitudes towards pornography among a group of Swedish high school students. *The European Journal of Contraception & Reproductive Health Care*, 14(4), 277–284. <https://doi.org/10.1080/13625180903028171>
- Hegde, A., Chandran, S. i Pattnaik, J. I. (2022). Understanding Adolescent Sexuality: A Developmental Perspective. *Journal of Psychosexual Health*, 4(4), 263183182211075. <https://doi.org/10.1177/26318318221107598>

- Kar, S. K., Choudhury, A. i Singh, A. P. (2015). Understanding Normal Development of Adolescent Sexuality: A Bumpy Ride. *Journal of Human Reproductive Sciences*, 8(2), 70. <https://doi.org/10.4103/0974-1208.158594>
- Kinsman, J., Nyanzi, S. i Pool, R. (2000). Socializing influences and the value of sex: The experience of adolescent school girls in rural Masaka, Uganda. *Culture, Health & Sexuality*, 2(2), 151–166. <https://doi.org/10.1080/136910500300778>
- Kim, J. Y., Choi, S. i Su, L. J. (2021). The Effect of Pornography Use Among Adolescents on Violent Sexual Behavior and the Moderating Effect of Family Support. *Family and Environment Research*, 59(4), 489–500. <https://doi.org/10.6115/fer.2021.035>
- Löfgren-Mårtenson, L. i Månsson, S.-A. (2010). Lust, Love, and Life: A Qualitative Study of Swedish Adolescents' Perceptions and Experiences with Pornography. *Journal of Sex Research*, 47(6), 568–579. <https://doi.org/10.1080/00224490903151374>
- Luder, M.-T., Pittet, I., Berchtold, A., Akre, C., Michaud, P.-A. i Suris, J.-C. (2011). Associations Between Online Pornography and Sexual Behavior Among Adolescents: Myth or Reality? *Archives of Sexual Behavior*, 40(5), 1027–1035. <https://doi.org/10.1007/s10508-010-9714-0>
- Malamuth, N. i Huppin, M. (2005). Pornography and Teenagers: The Importance of Individual Differences. *Adolescent Medicine Clinics*, 16(2), 315–326. <https://doi.org/10.1016/j.admecli.2005.02.004>
- Massey, K., Burns, J. i Franz, A. (2021). Young people, sexuality and the age of pornography. *Sexuality & Culture: An Interdisciplinary Quarterly*, 25(1), 318–336. <https://doi.org/10.1007/s12119-020-09771-z>
- Metzler, C. W., Noell, J., Biglan, A., Ary, D. i Smolkowski, K. (1994). The social context for risky sexual behavior among adolescents. *Journal of Behavioral Medicine*, 17(4), 419–438. <https://doi.org/10.1007/bf01858012>
- Papadopoulos, L. (2010). *Sexualisation of young people* (2. izdanje). Home Office.
- Peter, J. i Valkenburg, P. M. (2007). Adolescents' exposure to a sexualized media environment and their notions of women as sex objects. *Sex Roles: A Journal of Research*, 56(5-6), 381–395. <https://doi.org/10.1007/s11199-006-9176-y>
- Peter, J. i Valkenburg, P. M. (2008). Adolescents' exposure to sexually explicit Internet material and sexual preoccupation: A three-wave panel study. *Media Psychology*, 11(2), 207–234. <https://doi.org/10.1080/15213260801994238>

- Peter, J. i Valkenburg, P. M. (2009). Adolescents' exposure to sexually explicit internet material and notions of women as sex objects: Assessing causality and underlying processes. *Journal of Communication*, 59(3), 407–433. <https://doi.org/10.1111/j.1460-2466.2009.01422.x>
- Peter, J. i Valkenburg, P. M. (2010). Processes underlying the effects of adolescents' use of sexually explicit internet material: The role of perceived realism. *Communication Research*, 37(3), 375–399. <https://doi.org/10.1177/0093650210362464>
- Peter, J. i Valkenburg, P. M. (2011). The Influence of Sexually Explicit Internet Material on Sexual Risk Behavior: A Comparison of Adolescents and Adults. *Journal of Health Communication*, 16(7), 750–765. <https://doi.org/10.1080/10810730.2011.551996>
- Peter, J. i Valkenburg, P. M. (2016). Adolescents and Pornography: a Review of 20 Years of Research. *The Journal of Sex Research*, 53(4-5), 509–531. <https://doi.org/10.1080/00224499.2016.1143441>
- Pirrone, D., Zondervan-Zwijnenburg, M., Reitz, E., van den Eijnden, R. J., i Ter Bogt, T. F. (2022). Pornography use profiles and the emergence of sexual behaviors in adolescence. *Archives of Sexual Behavior*, 51(2), 1-16. <https://doi.org/10.1007/s10508-021-02140-3>
- Regan, P. C. i Dreyer, C. S. (1999). Lust? Love? Status? *Journal of Psychology & Human Sexuality*, 11(1), 1–24. https://doi.org/10.1300/j056v11n01_01
- Rothman, E. F., Beckmeyer, J. J., Herbenick, D., Fu, T.-C., Dodge, B. i Fortenberry, J. D. (2021). The Prevalence of Using Pornography for Information About How to Have Sex: Findings from a Nationally Representative Survey of U.S. *Adolescents and Young Adults*. *Archives of Sexual Behavior*, 50(2), 629–646. <https://doi.org/10.1007/s10508-020-01877-7>
- Ševčíková, A. i Daneback, K. (2014). Online pornography use in adolescence: Age and gender differences. *European Journal of Developmental Psychology*, 11(6), 674–686. <https://doi.org/10.1080/17405629.2014.926808>
- Ševčíková, A., Šerek, J., Barbovschi, M. i Daneback, K. (2014). The Roles of Individual Characteristics and Liberalism in Intentional and Unintentional Exposure to Online Sexual Material Among European Youth: A Multilevel Approach. *Sexuality Research and Social Policy*, 11(2), 104–115. <https://doi.org/10.1007/s13178-013-0141-6>
- Svedin, C. G., Åkerman, I. i Priebe, G. (2011). Frequent users of pornography. A population based epidemiological study of Swedish male adolescents. *Journal of Adolescence*, 34(4), 779–788. <https://doi.org/10.1016/j.adolescence.2010.04.010>

- To, S., Iu Kan, S. i Ngai, S. S. (2013). Interaction Effects Between Exposure to Sexually Explicit Online Materials and Individual, Family, and Extrafamilial Factors on Hong Kong High School Students' Beliefs About Gender Role Equality and Body-Centered Sexuality. *Youth & Society*, 47(6), 747–768. <https://doi.org/10.1177/0044118x13490764>
- To, S. M., Ngai, S. S. Y., i Kan, S. M. I. (2012). Direct and mediating effects of accessing sexually explicit online materials on Hong Kong adolescents' attitude, knowledge, and behavior relating to sex. *Children and Youth Services Review*, 34(11), 2156-2163. <https://doi.org/10.1016/j.chilyouth.2012.07.019>
- Tsitsika, A., Critselis, E., Kormas, G., Konstantoulaki, E., Constantopoulos, A. i Kafetzis, D. (2009). Adolescent Pornographic Internet Site Use: A Multivariate Regression Analysis of the Predictive Factors of Use and Psychosocial Implications. *CyberPsychology & Behavior*, 12(5), 545–550. <https://doi.org/10.1089/cpb.2008.0346>
- Tydén, T. i Rogala, C. (2004). Sexual behaviour among young men in Sweden and the impact of pornography. *International Journal of STD & AIDS*, 15(9), 590–593. <https://doi.org/10.1258/0956462041724299>
- Vacirca, M. F., Ortega, E., Rabaglietti, E. i Ciairano, S. (2012). Sex as a developmental transition: the direct and indirect roles of peers. *Psychology and Sexuality*, 3(2), 108–122. <https://doi.org/10.1080/19419899.2010.541274>
- Vandenbosch, L., & Eggermont, S. (2013). Sexualization of Adolescent Boys. *Men and Masculinities*, 16(3), 283–306. <https://doi.org/10.1177/1097184x13477866>
- Vera-Gray, F., McGlynn, C., Kureshi, I. i Butterby, K. (2021). Sexual violence as a sexual script in mainstream online pornography. *British Journal of Criminology*, 61(5), 1243–1260. <https://doi.org/10.1093/bjc/azab035>
- Weber, M., Quiring, O. i Daschmann, G. (2012). Peers, Parents and Pornography: Exploring Adolescents' Exposure to Sexually Explicit Material and Its Developmental Correlates. *Sexuality & Culture*, 16(4), 408–427. <https://doi.org/10.1007/s12119-012-9132-7>
- Wright, P. J. i Vangeel, L. (2019). Pornography, permissiveness, and sex differences: An evaluation of social learning and evolutionary explanations. *Personality and Individual Differences*, 143, 128–138. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2019.02.019>
- Ybarra, M. L., Mitchell, K. J., Hamburger, M., Diener-West, M. i Leaf, P. J. (2010). X-rated material and perpetration of sexually aggressive behavior among children and adolescents: is there a link? *Aggressive Behavior*, 37(1), 1–18. <https://doi.org/10.1002/ab.20367>

Yunengsih, W. i Setiawan, A. (2021). Contribution of pornographic exposure and addiction to risky sexual behavior in adolescents. *Journal of Public Health Research*, 10(s1).
<https://doi.org/10.4081/jphr.2021.2333>